

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE ACTIVITY OF PSYCHOLOGISTS OF PENITENTIARY INSTITUTIONS AND PRE-TRIAL DETENTION CENTERS OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERPROFESSIONAL INTERACTION

У статті розглядається професійна діяльність психологів установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України та її психологічний супровід у контексті міжпрофесійної взаємодії, що передбачає взаємне прийняття один одного та діалогічну спрямованість фахівців; забезпечує досягнення синергетичного ефекту у процесі спільної діяльності та сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного та мети спільної трудової діяльності за умов високого рівня усвідомленості та позитивного емоційного фону. Механізми забезпечення міжпрофесійної взаємодії визначено кооперацію, комунікацію, координацію, узгодженість дій спеціалістів, емоційні, когнітивно-аналітичні, регуляційні функції особистості.

Розкрито функції психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема консультативна, корекційна, профілактична, прогностична, психодіагностична. З метою виконання перелічених функцій визначено обов'язки психолога установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України.

У психологічному супроводі діяльності психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів виокремлено три основні напрями: за стадіями професійного становлення, складовими частинами (новотвореннями) та спрямованістю заходів, розкрито напрями професійної діяльності психологів у контексті міжпрофесійної взаємодії.

Запропоновано тренінг, метою якого є формування професійних настанов, що діють, шляхом усвідомлення відмінностей у структурі власної професійної діяльності і партнера по взаємодії у професійних ситуаціях, розкриття психологічних закономірностей, механізмів і способів міжособистісної взаємодії як підґрунтя ефективного і гармонійного спілкування з людьми.

Ключові слова: психологічний супровід, професійна діяльність психологів, слідчі ізоля-

тори, установи виконання покарань, міжпрофесійна взаємодія.

The article considers the professional activity of psychologists of penitentiary institutions and pre-trial detention centers of the State Penitentiary Service of Ukraine and its psychological support in the context of interprofessional interaction, which involves mutual acceptance of each other and dialogical orientation of specialists; ensures the achievement of a synergistic effect in the process of joint activities and contributes to the achievement of individual goals of each and the purpose of joint work in a high level of awareness and a positive emotional background. The mechanisms of interprofessional interaction are defined as cooperation, communication, coordination, coordination of actions of specialists, emotional, cognitive-analytical, regulatory functions of personality.

The functions of psychologists of penitentiary institutions and pre-trial detention centers of the State Penitentiary Service of Ukraine are revealed, in particular consultative, corrective, preventive, prognostic, psychodiagnostic. In order to perform these functions, the responsibilities of a psychologist of penitentiary institutions and pre-trial detention centers of the State Penitentiary Service of Ukraine have been defined.

In the psychological support of psychologists of penitentiaries and pre-trial detention centers, three main areas are identified: by stages of professional development, components (neoplasms) and direction of activities and revealed the areas of professional activity of psychologists in the context of interprofessional interaction.

Training is offered, the purpose of which is to form existing professional attitudes by understanding the differences in the structure of one's own professional activity and interaction partner in professional situations, revealing psychological patterns, mechanisms and ways of interpersonal interaction as a basis for effective and harmonious communication with people.

Key words: psychological support, professional activity of psychologists, pre-trial detention centers, penitentiary institutions, interprofessional interaction.

УДК 316.614-34.08
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.35>

Раєвська Я.М.

д.психол.н.,

професор кафедри психології

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

На сучасному етапі в Україні в умовах зростання соціальних проблем збільшується число осіб, які потребують кваліфікованої соціальної допомоги та підтримки. У цьому зв'язку сучасна стратегія соціальної політики держави у сфері освіти спрямована на створення багаторівневої системи професійної підготовки висококваліфікованих кадрів, здатної забезпечити суспільство професійними фахівцями у сфері соціально-підтримувальної діяльно-

сті. Відсутність умінь постановки та вирішення професійних завдань на взаємодію з іншими фахівцями зазвичай приводить до того, що фахівець починає працювати тільки в тих сферах, що допускають суто індивідуальну форму діяльності. Наслідком цього стає не тільки значне звуження кола розв'язуваних завдань, але і виникнення специфічного ізоляціонізму, що перешкоджає розвитку всієї професійної діяльності.

Проблема розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності розглядалася в роботах О. Бондарчук, Л. Карамушки, Г. Ложкіна, С. Максименка, Л. Орбан-Лембрик, В. Семиченко, В. Третяченко, Ю. Швалба й інших. Питання психологічного забезпечення професійної діяльності особистості висвітлені в наукових працях психологів та педагогів в Україні (О. Бондарчук, А. Грись, Н. Завацька, Л. Карамушки, Н. Кривоконь, П. Криворучко, О. Лозова, С. Максименко й інші).

Окремі аспекти формування професійної готовності особистості до здійснення соціального супроводу висвітлені в роботах Н. Клименюк, І. Мельничук, І. Трубавіної. Окремі аспекти міжпрофесійної взаємодії розкрито у працях А. Маркової, А. Орлова, А. Радзіховського, Є. Старовойтенко.

Є. Головаха та Н. Паніна вивчали професійну взаємодію як продуктивну співпрацю, яка висуває особливі вимоги до учасників із метою ефективної комунікації у професійному середовищі. О. Карпова розглядала процес формування готовності до міжпрофесійної взаємодії студентів. У дослідженнях О. Гранічіна, Ю. Костюка вивчалася ефективність міжпрофесійної взаємодії спеціалістів різних галузей у процесі реалізації проектів. Г. Куліков досліджував психологічні механізми комунікації в умовах міжпрофесійної взаємодії.

Однією з умов організації ефективної роботи в напрямі запобігання надзвичайним подіям у колективі фахівців установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є набуття посадовими особами сталих психологічних знань, що допоможуть забезпечити особисту психологічну надійність та внутрішню безпеку даної правоохоронної структури.

Основне завдання сучасної пенітенціарної системи України – виховання фахівця нової формації, орієнтованого на функціонування на гуманістичних засадах, толерантного та здатного з емпатією підходити до організації взаємодії як із засудженими (ув'язненими), так і з колегами. Міжпрофесійна взаємодія забезпечує: вирішення практичних проблем, досягнення синергетичного ефекту у процесі спільної діяльності, поєднання різних знань, що дає більш перспективний погляд на вирішення професійних завдань, взаємодію різних компетенцій фахівців, використання переваг спеціалізації, поліпшення самопочуття клієнтів і зростання їхньої особистісної ефективності. Вона сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного та мети спільної трудової діяльності за умов високого рівня усвідомленості та позитивного емоційного фону. До особливостей міжпрофесійної взаємодії відносимо такі положення: партнер у міжпрофесійній взаємодії завжди виступає як особистість, значуща для суб'єкта; учасникам взаємодії

притаманне добре взаєморозуміння в питаннях професійної діяльності; головним завданням міжпрофесійної взаємодії виступає продуктивна співпраця. У контексті проблематики міжпрофесійну взаємодію розуміємо як цілеспрямований, соціально зумовлений, динамічний процес співпраці фахівців різних галузей, що виражається в послідовних спільних діях спеціалістів, спрямованих на досягнення індивідуальних цілей кожного та мети спільної трудової діяльності. Особливостями міжпрофесійної взаємодії визначено те, що партнер у міжпрофесійній взаємодії завжди виступає як особистість, значуща для суб'єкта; учасникам взаємодії притаманне добре взаєморозуміння в питаннях справи; головним завданням міжпрофесійної взаємодії виступає продуктивна співпраця [4].

Міжпрофесійна взаємодія передбачає взаємне прийняття один одного, діалогічну спрямованість фахівців, психологічну рівність між усіма учасниками, наявність та достатність простору для вибудовування робочого процесу, дотримання правил, забезпечення дружельюбною атмосфери в умовах спільної діяльності. Розвиток готовності до міжпрофесійної взаємодії включає: комунікативні (ефективність міжособистісних і внутрішньоособистісних комунікацій), кооперативні (продуктивне партнерство у спільній діяльності), особистісно-рефлексивні (аналіз власних психічних станів, своїх учинків; уміння виділяти, аналізувати та зіставляти із предметною ситуацією свої власні дії), соціальні, командні, системні, медіаційні компетентності.

Механізмами забезпечення міжпрофесійної взаємодії є кооперація, комунікація, координація, узгодженість дій спеціалістів, емоційні, когнітивно-аналітичні, регуляційні функції особистості.

Сучасний фахівець установ виконання покарань та слідчих ізоляторів повинен володіти психологічними техніками успішної міжпрофесійної взаємодії, запобігання міжособистісним конфліктам, ведення конструктивного діалогу, слухання, толерантного (спокійне, стримане) сприйняття й опрацювання зворотної інформації. Розвиток цих важливих умінь та здібностей є таким, що зумовлює успішність його функціонування в контексті реформування пенітенціарної системи.

Найскладнішим завданням у даному контексті є розвиток у майбутнього чи того, хто вже діє, фахівця установ виконання покарань та слідчих ізоляторів правильного, адекватного цілям, завданням та специфіці роботи в місцях позбавлення волі, професійного, гуманістично спрямованого мислення, що визначає стратегію його міжпрофесійної взаємодії та ґрунтується на соціально зорієнтованій мотивації виконання поставлених завдань.

Інакше кажучи, посадова особа даної правоохоронної структури повинна мати здатність та щире бажання присвятити себе, власну професійну діяльність служінню інтересам суспільства, зацікавленого в дотриманні законів його громадян, збільшенні кількості осіб, що повертаються до свідомого повноцінного життя після закінчення терміну перебування в місцях позбавлення волі, а також справі надання необхідної та якісної психологічної та правової допомоги конкретним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, за умови доцільної, ефективної та результативної міжпрофесійної взаємодії. У процесі проведення аналізу проблемних ситуацій фахівець установ виконання покарань та слідчих ізоляторів насамперед повинен знаходити такі шляхи виходу з них у співпраці з колегами, які відповідатимуть загальнолюдським гуманістичним принципам організації психолого-педагогічної діяльності, а саме: єдності вимогливості і поваги до особистості вихованця; урахування вікових та індивідуальних відмінностей об'єктів виховного впливу; уважного ставлення до їхніх потреб та законних інтересів; заперечення щодо застосування жорстких методів примусу та покарання, пригнічення волі іншої особи, завдання їй душевних та фізичних страждань тощо.

Одним із важливих напрямів роботи психолога установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є прийняття та розміщення засуджених / ув'язнених. Його завдання, функції, права й обов'язки за даним напрямом визначено наказом Міністерства юстиції України від 4 листопада 2013 р. № 2300/5, яким передбачено, що вся професійна діяльність пенітенціарного психолога спрямована на розроблення та реалізацію спільно з іншими представниками відомчого персоналу індивідуальних / групових програм психокорекційного і психолого-педагогічного впливу на засуджених з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, ступеня соціально-педагогічної занедбаності [1].

З огляду на зазначене завдання, психологом установ виконання покарань та слідчих ізоляторів повинні виконуватися такі функції:

1. Консультативна, що полягає в наданні рекомендацій персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів щодо роботи із групами й окремими засудженими / ув'язненими, запобіганні негативним явищам, формуванні позитивного соціально-психологічного клімату в середовищі спецконтингенту.

2. Корекційна, що виявляється в цілеспрямованому досягненні позитивних змін психічних станів, особливостей поведінки й особистості засуджених і осіб, взятих під варту.

3. Профілактична, спрямована на виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ,

які виникають унаслідок перебування особи в ізоляції від суспільства, надання психологічної допомоги засудженим та особам, взятим під варту.

4. Прогностична, що має на меті формування прогнозів щодо успішності перебігу в засуджених / ув'язнених процесів адаптації до перебування в умовах ізоляції, їх подальшої ресоціалізації.

5. Психодіагностична, що націлена на вивчення й узагальнення особистісних та групових характеристик засуджених та осіб, взятих під варту, спрямоване на визначення індивідуально-психологічних особливостей їхньої поведінки, встановлення наявності в них тих чи тих психологічних якостей, виявлення осіб, що потребують підвищеного контролю з боку відомчого персоналу та міжпрофесійного впливу [2].

З метою виконання перелічених функцій психолог зобов'язаний:

1. Вивчати засуджених, які прибули до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, складати їхню психологічну характеристику та надавати рекомендації відомчому персоналу щодо роботи з ними.

2. Розробляти спільно з іншими працівниками соціально-психологічної служби індивідуальні програми соціально-виховної роботи із засудженими.

3. Взаємодіяти з персоналом виробничої служби в доборі засуджених, які залучаються до робіт, що пов'язані з підвищеними вимогами до особистості.

4. Здійснювати заходи щодо соціально-психологічної адаптації засуджених і осіб, взятих під варту, до перебування в умовах ізоляції від суспільства та нейтралізації його негативного впливу на особистість.

5. Виявляти осіб, які потребують підвищеного контролю за їхньою поведінкою з боку персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, вести їх облік, вивчати психологічні особливості, надавати рекомендації персоналу щодо постановки їх на профілактичний облік та зняття з такого обліку, проводити з такими особами індивідуально-профілактичну роботу.

6. Взаємодіяти з лікарем-психіатром медичної частини / пункту охорони здоров'я установ виконання покарань та слідчих ізоляторів щодо виявлення осіб із відхиленнями у психічному розвитку.

7. Проводити за згодою засуджених та осіб, взятих під варту, тестову психодіагностику, індивідуальні та групові заняття із психологічної корекції їхніх психоемоційних станів.

8. Надавати персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів рекомендації щодо організації індивідуальної роботи з конкретними засудженими й особами, взятими

під варту, та профілактики міжособистісних конфліктів.

9. Здійснювати контроль за дотриманням рекомендацій, які були надані персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів за результатами психологічного вивчення засуджених / ув'язнених.

10. З метою запобігання завданню моральної та психологічної шкоди об'єкту взаємодії дотримуватися етичних норм та принципу конфіденційності в роботі [3].

Психологу установи виконання покарань та слідчих ізоляторів треба пам'ятати, що правильність психологічного висновку щодо особливостей особистості засудженого / ув'язненого є результатом не лише вдало підібраних методів роботи, наявності високої професійної кваліфікації, але й успішної міжпрофесійної та міжособистісної взаємодії з об'єктами психологічного впливу та вивчення, що потребує терплячості, винахідливості, вміння контролювати власну поведінку, здатності формувати щодо себе позитивне ставлення, викликати почуття симпатії та довіри.

Психологічний супровід діяльності психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України в контексті міжпрофесійної взаємодії повинен відбуватися і за іншими важливими для їхнього якісного функціонування напрямками, якими є:

1. Участь психолога у справі запобігання (урегулювання) міжособистісним конфліктам на рівнях «працівник – засуджений», «засуджений – засуджений», «працівник – працівник», створення та підтримання оптимального соціально-психологічного клімату та керованих особистісних стосунків у службовому колективі як запоруки психологічного благополуччя відомчого персоналу.

2. Психологічне забезпечення переговорного процесу в разі виникнення явищ непокорності з боку представників спецконтингенту законним вимогам працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

3. Надання фахівцям установ виконання покарань та слідчих ізоляторів психологічної допомоги в ухваленні рішень щодо вибору оптимально ефективних форм та методів роботи із засудженими / ув'язненими з урахуванням особливостей їхніх особистостей та конкретної проблемної ситуації.

4. Участь психолога у проведеному службових розслідувань за фактами надзвичайних подій серед особового складу з метою виявлення психологічних чинників, що спровокували порушення дисципліни та законності.

5. Навчання представників відомчого персоналу на заняттях у системі професійної підготовки способів самоконтролю та саморегуляції психічних процесів; формування в них вміння

усвідомлювати та враховувати мотиви поведінки інших людей, особливості їхніх особистостей під час налагодження та підтримання міжособистісних контактів; відпрацювання морально-поведінкових настанов, що зумовлюють появу готовності до роботи у складних умовах в інтересах дорученої справи.

8. Розвиток інтересу працівників до психолого-педагогічних аспектів професійної діяльності, стимулювання їхнього прагнення до пошуку обґрунтованих відповідей на складні запитання, пов'язані з виконанням посадових обов'язків, з опорою на набуті знання з галузі практичної та пенітенціарної психології.

У психологічному супроводі діяльності психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів виокремлюємо три основні напрями: за стадіями професійного становлення, складовими частинами / новоутвореннями та спрямованістю заходів. Зокрема, за стадіями професійного становлення розрізняємо: 1) професійну підготовку; 2) професійну адаптацію; 3) стадії формування професійної компетентності; 4) стадії формування професійної майстерності; 5) стадії вдосконалення професійної майстерності та передачі досвіду; 6) післятрудова стадія.

За складовими частинами професіоналізації діяльності психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів психологічний супровід спрямований на оптимізацію формування та розвитку: 1) самовизначення як фахівця; 2) самопроєктування (життєконструювання) професійного шляху; 3) саморегуляції у професійній діяльності; 4) самоствердження та самовдосконалення у професійній діяльності; 5) самореалізації фахівця як професіонала, досягнення «акме»; 6) рефлексії професійного досвіду та самостворення подальшого життєвого шляху.

За спрямованістю виокремлюємо спрямування на формування ціннісного ставлення до становлення особистості психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; розуміння й усвідомлення процесу становлення; переживання позитивних почуттів до становлення особистості фахівця; дієвості та рефлексивності.

Нами був розроблений тренінг міжпрофесійної взаємодії, головна ідея якого полягає в побудові ситуацій, де б штучно відтворювалися особливості різних професійних позицій у контексті міжпрофесійної взаємодії. Метою тренінгу є формування професійних настанов, що діють, шляхом усвідомлення відмінностей у структурі власної професійної діяльності і партнера по взаємодії у професійних ситуаціях, розкриття психологічних закономірностей, механізмів і способів міжособистісної взаємодії як підґрунтя ефективного і гармонійного спілкування з людьми.

Завдання тренінгу полягають у розширенні можливостей встановлення контакту в різних ситуаціях спілкування; відпрацюванні навичок розуміння інших людей, себе, а також взаємин між людьми; опануванні навичок ефективного слухання; активізації процесу самопізнання та самоактуалізації; розширенні діапазону творчих здібностей.

Структура тренінгу включає діяльнісно-практичний блок (Заняття 1–3. Знайомство. Формування комунікативних умінь та навичок); мотиваційно-емотивний блок (Заняття 4–6. Знайомство з емоціями); когнітивно-змістовий блок (Заняття 7–10. Техніка активного слухання та міжпрофесійної взаємодії); регуляційний блок (Заняття 11–12. Мое майбутнє).

Запропонована функціональна структура тренінгу є досить гнучкою і відкритою, що дозволяє вносити корективи і зміни у процес відповідно до конкретних умов проведення тренінгових занять [4].

Запорука успішної міжпрофесійної взаємодії – правильний вибір, кваліфіковане застосу-

вання необхідних у кожному окремому випадку форм і методів збору інформації, а також залучення до цієї роботи представників інших служб установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, налагодження процесу цілковитого взаємного інформування та співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України від 4 листопада 2013 р. № 2300/5.

2. Основи професійно-психологічної підготовки працівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : навчально-методичний посібник / О. Сахнік ; за заг. ред. І. Охріменка. Хмельницький : Державна пенітенціарна служба України ; Хмельницьке училище ПКПП ДКВС України, 2016. 226 с.

3. Правові основи діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України : науково-методичний посібник / упоряд. І. Яковець. Київ : Паливода А.В., 2011. 232 с.

4. Раєвська Я. Теорія і практика професійного становлення фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії : монографія. Кам'янець-Подільський : Панькова А.С., 2020. 348 с.